

IVANCSÓ ISTVÁN

A MAGYAR GÖRÖG KATOLIKUS LITURGIA FORMÁLÓDÁSA A 20. SZÁZADBAN

TARTALOM: 1. Bevezetés; 2. Történelmi előzetes; 3. Miklósy István liturgikus rendelkezései; 1/ A naptárreform; 2/ Szöveg módosítások; 4. Dudás Miklós nagyszabású terve a liturgia rendezésére; 1/ Általános rendelkezések; 2/ A teljes előírás; 3/ A szövegrevízió terve; 4/ A magyar nyelvű liturgia; 5. Timkó Imre liturgikus rendelkezései; 1/ Általában; 2/ Részletes rendelkezések; 6. Keresztes Szilárd liturgikus rendelkezése; 7. Összegzés.

1. Bevezetés

A címben megadott témánk pontos körülhatárolásához néhány előzetes megjegyzést fontos leszögezni.

1. Sajátos értelemben véve valóban csak a 20. századtól kezdve beszélhetünk a magyar görög katolikus egyház liturgiájának fejlődéséről, kibontakozásáról, hiszen a hajdúdorogi egyházmegye alapítása csak 1912-ben történt.¹

2. Ám ennek voltak előzményei, s éppen a magyar nyelvű liturgia iránti igény, illetve az ennek elérésére indított több évszázados küzdelem vezetett oda, hogy létrejöhessen a sajátosan magyar görög katolikus egyházmegye.²

3. Történelmi paradoxon folytán azonban új egyházmegye sem kapta meg Rómától az engedélyt a magyar anyanyelv liturgikus használatára. Az alapító bulla az ógörögöt írta elő,³ annak ellenére, hogy ezt a

¹ A X. Szent Piusz pápa által kiadott *Christifideles graeci* kezdetű alapító bulla szövegét közli *Acta Apostolicae Sedis* IV (1912) 429-435; valamint másolatban megtalálható: *Schematismus venerabilis cleri dioecesis graeci rit. cath. Hajdudorogensis ad annum Domini 1918*. In: *Nyíregyháza, Typis Alexii Jóba*, 31-40. Legújabbban pedig az egyházmegye fennállásának 75. évfordulóján közölték: Timkó, I. (szerk.), *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi Emlékkönyve 1912-1987*, Nyíregyháza 1987, 239-245.

² Az egész történelmi folyamatot felvázolja PAPP, B. J., *Hajdúdorog küzdelme a magyar görög katolikus egyházmegye felállításáért*, Hajdúdorog 1996.

³ Az alapító bulla rendelkezése: „Hungarica lingua, quam, quum non sit liturgica, in sacra

papok közül csak nagyon kevesen ismerték, a hívek közül pedig senki nem ismerte.

4. Éppen ezért liturgiánk 20. századi fejlődésének legnagyobb eredménye az lett, hogy a II. Vatikáni Zsinaton dr. Dudás Miklós hajdúdorogi megyéspüspök által végzett teljes egészében magyar nyelvű liturgia⁴ óta formálisan és hivatalosan is anyanyelvünkön végezhetjük istentiszteleteinket.

5. Azonban legfontosabb liturgikus könyveink már az előző században megjelentek nyomtatásban,⁵ mégpedig az 1879-es hajdúdorogi liturgikus fordító bizottságnak köszönhetően,⁶ s ezek megszabták az istentiszteletek végzésének módját. A 20. században újra történő kiadásai csak csekély változtatásokat tartalmaznak, így azt lehet mondani,

Liturgia nunquam adhibere licet”. – Az 1920-as évszámot viselő Liturgikon ezért bilinguis módon hozza az anafóra szövegét.

⁴ Az erről szóló előzetes híradás 1965. november 15-én jelent meg: *Magyar Kurír* 55. évf. 342/A szám, 1. A beszámoló előbb a Vatikán hivatalos lapjában látott napvilágot 1965. november 20-án: *L'Osservatore Romano* 268. (32.043) szám, 3. Aztán maga Dudás püspök közölte papságával a nagy eseményt: *Hajdúdorog Egyházmegyei Közlönyek* VII (1965) 1. – Lásd könyvünkben *A magyar görögkatolikusság körlevélben közölt liturgikus rendelkezéseinek forrásgyűjteménye*, Nyíregyháza 1998, 239-240. (A továbbiakban: *Forrásgyűjtemény*). – Majd 1965. december 22-én is ismertették az eseményt: *Magyar Kurír* 55. évf. 377. szám, 1. – Mindehhez lásd jubileumi tanulmányunkat: „Harminc éves bizánci liturgia”, in *Posztbizánci Közlemények* 2 (1995) 89-99; valamint „Magyar nyelvű liturgiánk”, in *Görögkatolikus Szemle* 12 (1995) 3.

⁵ Az első a *Liturgikon* volt: *Aranyszájú Szent János atya szent és isteni liturgiája vagyis az újszövetségi vérontás nélküli szent áldozat bemutatásának rendje kiegészítve több oltári imával és egyházi énekkel a magyarajku görög szertartásu katolikusok lelki épülésére*, Debrecen 1879, 92 lap. – A mű teljes körű bemutatását elvégeztük a megjelenésének 120. évfordulójára rendezett szimpozion alkalmával: „Az 1882-es Liturgikon”, in Ivancsó, I. (szerk.), *Liturgikus örökségünk. Az első magyar nyomtatott Liturgikon megjelenésének 120. évfordulójára 2002. április 18-án rendezett szimpozion anyaga*, Nyíregyháza 2002, 17-36. – A második a *Szerkőnyv* lett: *Görög katolikus egyházi szerkőnyv (Euchologion). Magyarra fordított Hajdu-dorogon 1879*, Debrecen 1883, 172 lap. – A mű teljes körű bemutatását elvégeztük: *A magyar görög katolikus egyház szerkőnyvei*, (Athanasiana Füzetek 3), Nyíregyháza 1999. – A harmadik: *Szent Nagy Bazil atya szent és isteni liturgiája továbbá az előszentelték isteni liturgiája s egyéb egyházi szolgálatok papi imádságai. A görög szert. katolikusok lelki hasznára*, Debrecen 1890, 105 lap. – A negyedik: *Görögszertartású általános egyházi énekkönyv a hozzávaló imákkal. A görög szert. katolikusok lelki hasznára*, Debrecen 1892, 503 lap. – Ennek a műnek is elvégeztük a teljes bemutatását: *Danilovics János Általános egyházi énekkönyve*, (Athanasiana Füzetek 7), Nyíregyháza, 2003.

⁶ Ennek teljes feldolgozását első ízben végeztük el: *Az 1879-es hajdúdorogi liturgikus fordító bizottság és tevékenysége*, (Athanasiana Füzetek 1), Nyíregyháza 1999.

hogy a magyar nyelvű görög katolikus liturgia gyökerei oda nyúlnak vissza.

6. A hajdúdorogi egyházmegye eddigi négy püspöke kisebb-nagyobb mértékben törekedett a liturgia és a liturgikus gyakorlat rendezésére,⁷ ám ezek valójában nem jelentettek gyökeres liturgikus reformot. Az első három püspökünket eme törekvésük megvalósítása közepette ragadta el a halál.

7. A magyar görög katolikus egyház liturgiája és liturgikus gyakorlata egy rövid periódustól eltekintve egységesnek tekinthető. Ez abból adódik, hogy az eperjesi egyházmegyének a trianoni határokon belül maradt paróchiáiból alakult miskolci apostoli exarchátusnak csak rövid ideig volt önálló főpásztora.⁸ Dr. Dudás Miklós már nem csak a hajdúdorogi egyházmegye megyéspüspöke, hanem a miskolci apostoli exarchátus kormányzója is lett.⁹

Egy rövid történelmi bevezető után a négy püspök liturgikus rendelkezéseinek tükrében igyekszem felvázolni a magyar görög katolikus egyház liturgiájának 20. századi fejlődését. Természetesen a legnagyobb ténynek, a magyar liturgikus nyelv oltári nyelvvé való szentesítésének külön részt kívánok szentelni.

2. Történelmi előzetes

Közismert és ma már a történészek által is általánosan elfogadott tény, hogy a magyarok ősei már a 896-os honfoglalás előtt találkoztak a bizánci szertartású kereszténységgel.¹⁰ Ismert továbbá, hogy első püspökeik Hierotheosz, Theophülaktosz és Antóniosz voltak. Biztos, hogy eredményes térítés csak úgy történhetett, hogy a nép nyelvén hir-

⁷ Az egyházmegyei körlevelekben kiadott rendelkezéseiket önálló kötetben foglaltuk össze, melyet *Forrásgyűjtemény* rövidítéssel idézünk (lásd 4. lábjegyzet).

⁸ A XI. Piusz pápa felhatalmazása alapján 1924. június 4-én alapított exarchátus első püspöke, Papp Antal címzetes küzikei érsek, 1925. október 27-én vette át annak kormányzását, és 1945. december 24-én bekövetkezett haláláig igazgatta azt. Vö. PIRIGYI, I., *A magyarországi görögkatolikusok története*, Nyíregyháza 1990, II. köt., 205-212.

⁹ Dudás Miklós 1946. október 14-én kapta a kinevezését XII. Piusz pápától az exarchátus vezetésére, s annak tényleges kormányzását 1946. december 18-án kezdte meg. Vö. PIRIGYI, *A magyarországi* (8. lábj.), 212-213. Majd öt Timkó Imre és Keresztes Szilárd is követte ilyen minőségben. – Sőt, a sematizmusuk is közös lett: *A hajdúdorogi egyházmegye és a miskolci apostoli kormányzóság sematizmus*, Nyíregyháza 1982.

¹⁰ Vö. PIRIGYI, I., *A görögkatolikus magyarság története*, Nyíregyháza 1982, 9-41.

dették az ígét és végezték a szertartásokat.¹¹ A magyar nyelvű liturgia nyomai tehát a kezdetekig visszanyúlhatnak.¹²

Miután Szent István királyunk nyugati egyházi szervezetet épített ki hazánkban, aztán a tatár és a török végigpusztította országunkat, a görög katolikuság háttérbe szorult, de végleg el nem tűnt. A kisebbségek Kelet-Magyarországra való betelepülésével görög katolikus egyházunkban meghonosodott a szláv liturgikus nyelv. A 17. századi nemzeti újjáéledés idején azonban egyre sürgetőbbé vált az igény arra, hogy a magyar görög katolikus egyház tagjai magyar liturgikus nyelvet használhassanak.

Elkezdődtek tehát a liturgikus fordítások, melyek még csak kéziratban terjedtek. A Szent Liturgiának 1793-ra és 1795-re már teljes magyar nyelvű fordítása ismeretes,¹³ de részletek, illetve más liturgikus szövegek is folyamatosan jelentek meg előtte is, utána is.¹⁴ Ez az alulról jövő kezdeményezés teljessé vált, amikor immár főhatósági intézkedés-

¹¹ Párhuzamként lehet említeni Szent Cirill és Metód működését a szláv népek megtérítésénél.

¹² Sztropszky Hiador részletes elemzése alapján egyik legrégebb magyar nyelvemlékünk, a *Halotti beszéd* szövegének végén a bizánci egyház halotti megemlékezéséből való könyörgések fedezhetők fel. Vö. SZTRIPSZKY, H., „A Halotti Beszéd és Könyörgés mint a görög szertartás emléke”, in (Szabó, J.), *A görög katolikus magyarság utolsó kalvária-útja. Szerző dolgozataiból és beszédeiből egybeállította, bevezetővel és jegyzetekkel kíséri dr. Sztropszky Hiador*, Budapest 1913, 405-419.

¹³ Az első ismert teljes liturgiafordításunk 1793-ból maradt fenn Krucsay Mihály gálszécsi paróchustól. Részletes bemutatását már elvégeztük: „Legelső magyar nyelvű liturgiafordításunk. 200 éves Krucsay Mihály munkája”, in *Athanasiana* 1 (1995) 53-76. – Faksimile kiadásban is megjelentettük Hittudományi Főiskolánkon: *Krucsay Mihály munkács megyei kanonok 1793-ban készült munkája*, Nyíregyháza 2003. – Kis konferenciát is rendeztünk vele kapcsolatban, melynek anyagát is megjelentettük: Ivancsó, I. (szerk.), *Liturgikus örökségünk II. A Krucsay-féle liturgiafordítás faksimiléje kiadásának alkalmából 2003. október 30-án rendezett szimpozion anyaga*, (Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék 10.), Nyíregyháza 2003, 67 p. – A második ismert teljes liturgiafordításunk 1795-ből maradt fenn Kritsfalusi György ungvári gimnáziumi tanártól. Ennek a bemutatását is elvégeztük: „A Kritsfalusi-fordítás és a mai Liturikon egybevetése – Különös tekintettel a rubrikális részekre”, in *Athanasiana* 2 (1996) 61-82.

¹⁴ Eddig négy publikációban közöltük az erre vonatkozó gyűjtésünk eredményét: „A magyar görögkatolikuság liturgikus könyveinek anyanyelvi fordításai és kiadványai”, in Timkó, I. (szerk.), *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi Emlékkönyve 1912-1987*, Nyíregyháza 1987, 158-181; „Újabb liturgikus kiadványaink”, in *Athanasiana* 4 (1997) 19-36; „További liturgikus kiadványaink”, in *Athanasiana* 13 (2001) 215-235; „Liturgikus kiadványaink negyedik gyűjteménye”, in *Athanasiana* 18 (2004) 161-179.

re fordította le a hajdúdorogi liturgikus fordító bizottság a legfontosabb liturgikus könyveket, s nyomtatásban ki is adta őket.¹⁵ Ezzel megeremlődött az egységes liturgikus gyakorlat alapja a magyar görög katolikus egyházban.

3. Miklósy István liturgikus rendelkezései

A hajdúdorogi egyházmegye első tényleges megyéspüspöke, Miklósy István (1913-1937), két területen tevékenykedett a magyar görög katolikus liturgia 20. századi formálódásában. Egyrészt a Julián naptár helyett bevezette Gergely naptárt, s ezzel a liturgikus ünnepek rendjét a polgári naptárhoz igazította.¹⁶ Másrészt pedig kisebb szöveg-módosításokat végzett a liturgikus szövegekben.

1/ A naptárreform

Miklósy István püspök 1916. május 4-én értekezletet tartott Nyíregyházán Papp Antal és Novák István püspökökkel. Elhatározták, hogy 1916. június 24-től kezdődően bevezetik egyházmegyéikben a Julián naptár helyett a Gergely naptárt.¹⁷ A magyar görög katolikus egyházban ettől kezdve így is tartják az állandó és változó ünnepeket.¹⁸

A püspök így hirdette meg körlevelében a tény: „Szem előtt tartva azon kötelességemet, hogy a vezetésemre és gondjaimra bízott egyházmegye híveinek lelki üdvét munkáljam... munkácsi és eperjesi püspöktársaimmal egyetemben alapos megfontolás tárgyává tettem a görög szertartásunk által előírt ünnepek megülése idejének kérdését”.¹⁹ Miklósy püspök a reform legfontosabb indokának azt tartotta, hogy a

¹⁵ Vö. az 5. és 6. lábjegyzetünket.

¹⁶ Görög katolikus egyházunk történetében – de bizonyos az egyetemes történelemben is – egyedülálló, hogy június 24-én kezdők egy naptár: *Első görög katolikus Új-naptár. Egyetemes magyar kalendárium az 1916-ik szökő esztendő második felére. Szerkesztő: Ivancsó Jenő Odön nyírgyulaji kántortanító*, Nyíregyháza 1916. – Ezt a művet be is mutattuk: „Az első új magyar görög katolikus kalendárium”, in *Görög Katolikus Szemle Kalendáriuma 1996*, Nyíregyháza 1995, 63-67.

¹⁷ Vö. PIRIGYI, I., „A Gergely naptár bevezetésének 80. évfordulója”, in *Görög Katolikus Szemle Kalendáriuma 1996*, Nyíregyháza 1995, 53-62.

¹⁸ A munkácsi egyházmegyében azonban a nép hangulata miatt 1918. november 21-én visszaállították a Julián naptárt, az eperjesi egyházmegyében pedig fakultatívá tették a használatát. Vö. PIRIGYI, *A magyarországi* (8. láb.), 120.

¹⁹ „1990. A naptáregyesítésről”, in *Hajdúdorog egyházmegyei Körlevelek VI* (1916) 25. – *Forrásgyűjtemény* (4. láb.), 30.

„Julián naptár használata sok tekintetben káros hatású úgy híveinkre, mint szertartásunkra”.²⁰ Ugyanis megkezdődött a görög katolikus homogén közösség felbomlása a híveknek Kelet-Magyarországról való belső elvándorlásával. Az új környezetben konfliktust okozott a Julián naptár szerint történő ünneplés. Ezért – amint a püspök szomorúan megállapítja – eltűnt „sok hívünk lelkéből a görög szertartás iránti hűséges ragaszkodás”.²¹ Mindezek elkerülésére elrendelte, hogy 1916. június 24-től az ünnepek a Gergely naptár szerint tartassanak meg. Körlevelében tételesen fel is sorolta őket.²² Ezzel elérhette a fontos célt: „Ezentúl a legfőbb ünnepeket egyszerre fogjuk megtartani a latin szertartású katolikus hívekkel, sőt a közöttünk lakó többi keresztény felekezetekkel is, de ez semmivel sem fogja megváltoztatni szertartásunkat, csak magasztosabbá fogja tenni ünnepeinket”.²³ S – mint említettük – egyházunkban ez máig is így maradt.

2/ Szövegmódosítások

Miklós püspök a Szent Liturgia szövegében csak kevés módosítást alkalmazott. Az egyik: miután IV. Károly apostoli királyunk 1918-ban lemondott a trónjáról, a püspök elrendelte, hogy „az uralkodóra vonatkozó imákat s ektániákat hagyják ki”.²⁴ A másik is ehhez kapcsolódik: a szent kereszt tropárjának és kontákJának a szövegét úgy módosította, hogy az uralkodó helyett az országot tette bele.²⁵

A harmadik liturgikus rendelkezés nagyobb szabású volt. Az 1920-as évszámot viselő Liturgikon megjelenéséhez kötötte a püspök: „Az új liturgikus könyv használatba vételével kirekeszteni kívánok minden önkényes átszövegezést, betoldást, kihagyást, hogy ekként, amint illik, szigorú egyöntetűség uralkodjék a legszentebb cselekmény minden

²⁰ *Ibid.*, 31.

²¹ *Ibid.*

²² „1990. számhoz. A naptáregyesítésről”, in *Hajdúdorogegyházmegyei Körlevelek VI* (1916) 31. – *Forrásgyűjtemény* (4. l.áb.), 35.

²³ *Ibid.*, 36. – A Keresztfelmagasztalás, Szent Demeter és az Istenszülő oltalma ünnepével kapcsolatban külön rendelkezés is megjelent: „3150. Pótló intézkedések a naptáregyesítésre vonatkozó körlevélhez”, in *Hajdúdorogegyházmegyei Körlevelek XI* (1916) 52. – *Forrásgyűjtemény* (4. l.áb.), 37-38.

²⁴ „4471. Az uralkodóra vonatkozó könyörgések kimaradnak”, in *Hajdúdorogegyházmegyei Körlevelek IX* (1918) 53. – *Forrásgyűjtemény* (4. l.áb.), 49.

²⁵ „808. A Szent Kereszt tropárjának és kontákJának módosítása”, in *Hajdúdorogegyházmegyei Körlevelek II* (1919) 7. – *Forrásgyűjtemény* (4. l.áb.), 49.

mozzanata fölötte”.²⁶ Ezzel tehát – mind szövegében, mind rubrikális előírásaiban – mérvadóvá tette azt a Liturgikont, amely az 1882-ben kiadott első változatához képest csak csekély változtatásokat tartalmaz, és amelyet ma is változatlan formában használunk. – Három pontban külön rendelkezést is hozott a püspök.²⁷ Nem szabad kihagyni a hitjelölteket távozásra felszólító részt (még akkor sem, ha nem küldünk ki senkit a templomból); meg kell tartani a Hitvallás előtt az ajtók őrzésére való felszólítást; változatlan formában kell hagyni a kenyértörés előtt a „szentség a szenteknek” figyelmeztetést.

4. Dudás Miklós nagyszabású terve a liturgia rendezésére

Egyházmegyénk második megyéspüspöke, dr. Dudás Miklós (1939-1972), szerzetesi lelkületéből fakadóan nagyon fontosnak tartotta a liturgia ügyét. Kezdetből fogva gondot fordított rá, s végül ő vihette sikerre a magyar nyelv liturgikus nyelvvé való szentesítését.

1/ Általános rendelkezések

Dudás Miklós megyéspüspök már a fölszentelése utáni első pásztorlevelében²⁸ – mely a papságról szól, s melynek mottója: „Tökéletes népet készíteni az Úrnak”²⁹ – kifejezte papjai felé az óhaját: „a Szent Liturgiát mindig a legszentebb módon, a lehető legnagyobb buzgósággal végezzék... A szent szövegeknek elmondása teljes áhitattal, érthetően és lélekkel történjék. A pap minden mozdulata méltóságteljes, külsőleg is áhítatot sugárzó legyen!”³⁰ Majd a pásztorlevélhez fűzött hét pont között a 6. pont konkrétan is rendelkezik: „Minden isteni szolgálatnál, de legfőképpen a szentmisénél a legszigorúbban tartsák be az e. m. utasítás és szertartási könyvek rendelkezéseit (a rubrikákat) és az egyöntetűség biztosítása céljából mindenben alkalmazkodjanak a kialakult általános

²⁶ „1021. A liturgia szövegének pontosítása”, in *Hajdúdorogegyházmegyei Körlevelek I* (1921) 1. – *Forrásgyűjtemény* (4. l.áb.), 50.

²⁷ *Ibid.*, 50-52.

²⁸ Megjelent külön kiadásban is: *Dr. Dudás Miklós O. S. B. M. hajdudorogi megyéspüspök első pásztorlevele*, Máriapócs 1939. – A következetesség érdekében azonban itt is a *Forrásgyűjtemény*t idézzük.

²⁹ Lk 1,17

³⁰ „2971. A papságról”, in *Hajdúdorogegyházmegyei Körlevelek VI* (1939) 2. – *Forrásgyűjtemény* (4. l.áb.), 105.

gyakorlathoz”.³¹ – Egyértelmű tehát a püspök intenciója: pontosan és az előírásoknak megfelelően kell végezni a liturgikus cselekményeket.

2/ A teljes előírás

Dudás Miklós püspök 1954-ben adta ki³² azt a rendelkezését, mely eddig egyedülálló a magyar görög katolikus egyházban, amely tartalmazta a Szent Liturgia végzésének, a szentségek kiszolgáltatásának és a temetés végzésének pontos rendjét.³³ Ez tehát nem csak általános utasításokat hoz, hanem különösképpen a Szent Liturgiára vonatkozóan, a legapróbb részletekig előírja a szertartás pontos rendjét. A püspök annyira gondos volt, hogy nem csak a kialakult magyar gyakorlatot vette figyelembe, hanem felhasználta az Apostoli Szentszék által készített görög, ósláv és román Liturgikonokat is.³⁴

Erre a püspöki dokumentumra, mely több változatban is megjelent,³⁵ a későbbi püspökök is hivatkoznak mind explicit, mind implicit formában. Sőt, érvényben hagyják, legfeljebb némileg kiegészítik. Így tehát máig is érvényes egyházunkban.

3/ A szövegrevízió terve

Dudás Miklós püspök a szertartásoknak nem csak a végzési módjára adott részletes utasítást, hanem a Szent Liturgia szövegének revízióját is elindította 1968-ban. A munkát elkezdve, minden papnak megküldte körlevél útján hozzászólásra a Liturgia első részét, mégpedig az anafóráig, miután a liturgikus bizottság azt revideálta. Ugyanakkor hangsúlyozta a püspök: „felhívom figyelmüket, hogy most csak a szt.

³¹ „2972. Istentiszteleti rend”, in *Hajdúdorogegyházmegyei Körlevelek VI* (1939) 5. – *Forrásgyűjtemény* (4. l. l. b. j.), 111.

³² 1955. január 1-jével léptette hatályba.

³³ „819. Rendelet a szentmise egyöntetű végzéséről, valamint a szentségek és szentelmények kiszolgáltatásáról”, in *Hajdúdorogegyházmegyei Körlevelek XIII* (1954) 1-2. – *Forrásgyűjtemény* (4. l. l. b. j.), 185-207.

³⁴ Vö. *ibid.*, 185.

³⁵ Nem csak körlevélben adta ki a püspök, hanem az 1955. évi szertartási utasításba is befoglalva: *Görögkatolikus egyházi szertartási utasítás nyilvános istentiszteletek végzésére a hajdúdorogi egyházmegye részére az 1955. esztendőre*, Nyíregyháza [1954], 15-40. Megjelentette továbbá önálló kiadványban is: *Szertartási utasítások Aranyszájú Szent János liturgiájának ünnepélyes bemutatásához*, Nyíregyháza [1954].

liturgia magyar szövegének végső megállapításáról van szó. A szt. liturgiával kapcsolatos rubrikális és egyéb javaslatokat később fogom megküldeni hozzászólásra”.³⁶ – Ez azt jelenti, hogy egy korszerűbb magyar nyelv követelményeinek megfelelő szöveget alakított ki, s azt véleményeztette a papsággal. – Majd ugyanígy következett a Liturgia második része, amihez még az előkészületi szertartás is csatlakozott.³⁷ A rendelkező szöveg szó szerint ugyanazt tartalmazta, mint az első rész esetében.

Bár a szövegrevizió nem fejeződött be teljesen, a püspök teljesítette ígéretét, s 1971-ben elkezdte a liturgia szerkezetének a revízióját is,³⁸ ismét a liturgikus bizottság által kidolgozott alapokon. Négy pontban fogalmazta meg a kívánalmakat. 1. Az ismétlések elhagyása rövidebbé, áttekinthetőbbé és érthetőbbé teszi a Szent Liturgiát. 2. Egyes, eddig csöndesen mondott imádságok hangosan történő végzése révén a hívek is jobban átélhetik a szertartást. 3. A „liturgikus vezényszavak” elhagyása miatt nevelni kell a híveket arra, hogy a pappal mindig összhangban álljon az istentiszteleten való részvételük. 4. A bizánci liturgia minden változatában meglévő gyakorlatához való visszatérést jelenti az evangélium előtti áldás, az elbocsátó és a végső áldás sorrendjének megváltoztatása, valamint az állás hangsúlyozása a térdeplés helyett. – Dudás püspök 1971 Húsvétjáig várta a papság észrevételeit. Ám betegsége, majd a következő esztendőben bekövetkező halála megakadályozta a tervezet megvalósítását.

4/ A magyar nyelvű liturgia

A magyar görög katolikus egyház liturgiájának 20. századi fejlődésében kétségtelenül a magyar liturgikus nyelv elnyerése jelenti a csúcspontot.³⁹ Érdemes idézni Dudás püspök körlevélben közölt szavait,

³⁶ „1654. A szentmise szövegének szétküldése”, in *Hajdúdorogegyházmegyei Körlevelek* IV (1968) 1. – *Forrásgyűjtemény* (4. láb.), 253. A teljes szöveg: 252-262.

³⁷ „1400. A szentmise szövegének szétküldése”, in *Hajdúdorogegyházmegyei Körlevelek* VI (1969) 1. – *Forrásgyűjtemény* (4. láb.), 264-277.

³⁸ „–. A Szent Liturgiáról”, in *Hajdúdorog Egyházmegyei Körlevelek* II (1971) 1-2. – *Forrásgyűjtemény* (4. láb.), 275-277.

³⁹ Az erről szóló előzetes híradás 1965. november 15-én jelent meg: *Magyar Kurír* 55. évf. 342/A szám, 1. A beszámoló előbb a Vatikán hivatalos lapjában látott napvilágot 1965. november 20-án: *L'Osservatore Romano* 268. (32.043) szám, 3. Aztán maga Dudás püspök közölte papságával a nagy eseményt: „–. A II. Vatikáni Zsinatról”, in *Hajdúdorog Egyházmegyei Körlevelek* VII (1965) 1. – *Forrásgyűjtemény* (4. láb.), 239-240. – Majd 1965. december 22-én is ismertették az eseményt: *Magyar Kurír* 55.

melyekkel leírja, hogy milyen felbecsülhetetlen eredménye lett egyházunk számára a II. Vatikáni Zsinatnak 1965-ben. A záró ülészakon „ért véget a magyar liturgiáért századokon át folytatott munkánk és küzdelmünk kálvária-útja. Most teljesült az, amire őseink századok óta vágyakoztak, most érlelődött be az ő és a mi reményeink legszebb gyümölcse. November 19-én a Szent Péter bazilikában, az Apostolfejedelem sírja előtt, a világ minden részéből összesereglett több mint 2300 zsinati atya jelenlétében édes magyar anyanyelvünkön mutathattam be a Legszentebb Áldozatot. Szent liturgiánk népünk ajkán élő dallamai a maguk egyszerű szépségében és méltóságában még a távoli földrészek püspökeinek lelkét is megragadták.”⁴⁰

Aztán egy tanulmányában ünnepélyes szavakkal ismétli meg a nagy eseményre való emlékezést: hálával tartozunk azért, „hogy a magyar nyelv ilyen fenségesen ünnepélyes keretek között, a katolikus egyház legnépesebb zsinatán, a Szent Péter bazilikában emelkedett a keleti katolikus egyházak liturgikus nyelveinek sorába”.⁴¹

5. Timkó Imre liturgikus rendelkezései

Az előzőekre alapozva az egyházmegyénk harmadik megyéspüspöke, dr. Timkó Imre (1975-1988) is tervezett liturgikus reformokat. Közülük a külső formákra vonatkozót dolgozta ki részletesen.

1/ Általában

Timkó püspök már a trónbeszédében⁴² meghirdetett egy bizonyos liturgikus reformot. Utalt arra, hogy egyházunkban milyen nagy értéke van minden szertartásnak, majd így folytatta: „Paptestvéreimmel és híveimmel együtt ezt a szent szertartást, apáink és anyáink évezredes hitgyakorlatát, a magyar nyelv fejlődésének igényei szerint, dallamaink szárnyalása alá alkalmasabban simulóvá tenni, keleti hagyományaink

évf. 377. szám, 1. – Mindehhez lásd jubileumi tanulmányunkat: „Harminc éves bizánci liturgia”, in *Posztbizánci Közlemények* 2 (1995) 89-99; valamint „Magyar nyelvű liturgiánk”, in *Görögkatolikus Szemle* 12 (1995) 3.

⁴⁰ „–. A II. Vatikáni Zsinatról”, in *Hajdúdorogegyházmegyei Körlevelek* VII (1965) 1. – *Forrásgyűjtemény* (4. l. l.), 239-240.

⁴¹ DUDÁS, M., „A magyar liturgikus nyelv kialakulása és a bizánci szertartású kereszténység hazánkban”, in *Vigilia* 6 (1966) 513.

⁴² Püspökké szentelése 1975. február 8-án történt a nyíregyházi püspöki templomban, s utána mondta el trónbeszédét.

szerint megigazítani és megjavítani, az imádkozó nép számára, az idő kívánalmi szerint megújítva korszerűbbé formálni szándékozom”.⁴³

A következő év őszén, 1976-ban megismételte szándékát az egyik körlevelében a papság felé. „Liturgikus, rítusbeli megújulásunk feladatai közé tartozik elsősorban a Szentmiseáldozat szövegeinek és szertartásának megújítása. A nyelvi és szertartásbeli rekonstrukció munkája folyamatban van, és ennek eredménye belátható időn belül a Liturgikus Bizottság elé kerül.”⁴⁴ Majd négy rendelkezést fűzött hozzá. 1. Amíg el nem készül a munka, addig a Dudás Miklós által 1955-ben kiadott részletes utasítás marad érvényben; azon változtatni senkinek sem szabad. 2. Egyetlen papnak sincs joga önkényesen változtatni a szövegeken. 3. Az új rendelkezés megjelenése előtt megküldi a már életbe léptetett módosításokat (szöveg és rubrikák); 4. Most ennyiben kell engedelmeskedni, hogy a végleges reformnak is legyen eredménye.⁴⁵

2/ Részletes rendelkezések

Egy szűk évtizedet kellett várni, amíg Timkó püspök egy nagyobb szabású rendelkezést adott ki a liturgiára vonatkozóan, 1984-ben.⁴⁶ Főleg a liturgikus gesztusokról és a liturgikus mozgásokról rendelkezett benne, mivel ezen a téren tapasztalt eltéréseket a papság részéről. Így írt: „A szükséges reformokat és módosításokat – ha azoknak kellő ideje elérkezik – együtt kell, és együtt fogjuk megvalósítani. Ennek érdekében, több mint három évtizede, kitartó alapossggal és fellelhető és feltárható történeti források alapján végezzük a tanulmányozást és a tájékozódást és tesszük meg most is a helyreállítás irányába segítő első és bevezető lépéseinket. Ehhez és a további tennivalókhoz mindnyájunk fegyelmességére és türelmére lesz szükség.”⁴⁷ A dokumentum öt részből áll. 1. A Szent Liturgia szöveg: A püspök mellékletben megküldte minden papnak egy kis füzetben, s elrendelte, hogy azon változtatni nem szabad. 2. A keresztvetés és a metánia: leírja a módját, és hogy mikor

⁴³ „–, Timkó Imre püspök trónbeszéde”, in *Hajdúdorogegyházmegyei Körlevelek I* (1975) 3. – *Forrásgyűjtemény* (4. l. l. b. j.), 299-300.

⁴⁴ „–, Liturgikus rendelkezés”, in *Hajdúdorogegyházmegyei Körlevelek IV* (1976) 1. – *Forrásgyűjtemény* (4. l. l. b. j.), 301.

⁴⁵ *Ibid.*, 302.

⁴⁶ „–, 259. Liturgikus rendelkezések”, in *Hajdúdorogegyházmegyei Körlevelek – (1984) 1-8.* – *Forrásgyűjtemény* (4. l. l. b. j.), 328-334.

⁴⁷ *Ibid.*, 328.

kell végezni. 3. Liturgikus kéztartás: megadja a formáját, s a szertartásokban való helyét. 4. Liturgikus mozgások: az oltár előtt áll a pap, csak az áldásokra fordul a nép felé; továbbá leírja, hogy milyen alkalmakkor hagyhatja el az oltárt; rendelkezik, hogy csak a pap mehet be a királyi ajtón. 5. Szentírási olvasmányok: a Szentírás egy kiválasztott verziójához kell ragaszkodnia a papnak, a szövegen pedig nem változtathat. – „Nagyobb, átfogóbb és végleges liturgikus rekonstrukciót” tervezett Timkó püspök, ám a halála őt is megakadályozta ebben. Így a munkának csak „előzetes és bevezető szakaszát”, végezhetette el, amelyben „a legszükségesebb” utasításokat hozhatta csak meg.⁴⁸

6. Keresztes Szilárd liturgikus rendelkezése

Az egyházmegye negyedik püspöke, dr. Keresztes Szilárd (1975-) nevéhez ismét egy nagyobb terjedelmű liturgikus rendelkezés fűződik,⁴⁹ amely valójában gondolatokat és alapelveket ad a liturgikus életünkről.

Ez a dokumentum a bevezető rész után kilenc pontban tárgyalja a témát. Mindenekelőtt tehát megadja a helyzet felvázolását. Majd szól a II. Vatikáni Zsinat liturgikus tanításáról és ezek végrehajtásáról a magyar görög katolikus egyházban. Bemutatja az elért eredményeket: szertartások visszaállítása, templomok építése és berendezése. Nem titkolja el a liturgikus élet zavarait: rövidítések, keletieskedés. Alapelveket ad a liturgikus élethez. A dokumentum témái a fejezetek szerint: 1. Meg kell védeni a magyar görög katolikus egyház hagyományait és meg kell tartani az érvényben levő előírásokat és szokásokat. 2. Ragaszkodni kell a szentírási olvasmányok és a liturgikus könyvek jóváhagyott szövegéhez. 3. Egységesen kell elfogadni a liturgia rövidítésének szabályait, és nem szabad önkényes hosszabbításokkal terhelni híveinket. 4. A liturgia megújítása nem egyéni kezdeményezésekkel, hanem egész Egyházunk megfontolásával és imádságos összefogásával valósul meg. 5. A liturgia megújításánál figyelembe kell venni egyházunk pasztorális gyakorlatát, ennek lehetőségeit és korlátait. 6. A Papnevelő Intézetben a hivatalos egyházmegyei gyakorlatot kell követni és tanítani, a papnevelés nem lehet egyéni törekvések színhelye. 7. Különös figyelemmel kell mind-

⁴⁸ *Ibid.*, 334.

⁴⁹ „43. Gondolatok és alapelvek liturgikus életünkről”, in *Hajdúdorogegyházmegyei Körlevelek* – (1984) 1-12. – *Forrásgyűjtemény* (4. l.áb.), 369-383.

ezeket megtartani Máriapócson, katolikus iskoláinkban és az ifjúsági összejöveteleken. 8. Az éneklés, a liturgikus mozgáskultúra és a templomok festése terén is őrizni kell saját hagyományainkat. 9. Liturgikus gyakorlatunkban figyelemmel kell lennünk a szomszédos egyházmegegyésekre, és vállalni kell velük a felelős közösséget. Végül a befejező részben a püspök azt hangsúlyozza, hogy a liturgia az egység és ne a széthúzás jele legyen. – Keresztes püspök liturgikus rendelkezése tehát nem a liturgikus szövegek és rubrikák pontos számbavétele, nem is olyan részletesen kidolgozott Liturgikon-tervezet, mint a Dudás püspöké volt. Mégis jelentős, mert fontos direktívákat fektet le a liturgikus élet megújításának terén, egyrészt őrizve a hagyományokat, másrészt megbecsülve az elért eredményeket.

7. Összegzés

Magyar görög katolikus egyházunk liturgikus gyakorlatának formálódását a körlevelekben megjelentetett rendelkezések révén pontosan dokumentálni tudjuk.

Szoros értelemben csak a 20. század elejétől beszélhetünk a magyar nyelvű görög katolikus liturgia fejlődéséről, formálódásáról, vagyis attól kezdve, hogy egyházunk önálló szervezeti formát kapott a hajdúdorogi egyházmegye megalapításával. Ez azonban nem jelenti azt, hogy előtte nem létezett a magyar nyelvű liturgia. Kéziratban maradt fordítások igazolják liturgiánk formálódásának tényét.⁵⁰

A hajdúdorogi egyházmegye minden püspöke tervezett liturgikus reformokat. Figyelemre méltó azonban, hogy máig is csaknem teljes egészében érvényben maradtak azok a liturgikus előírások, melyek a legelső nyomtatásban, 1882-ben megjelent Liturgikonban találhatóak.⁵¹ Ezt a liturgikus könyvet egyetlen püspökünk sem helyezte hatályon kívül az újabb, 1920-ban megjelent változatában. Sőt, minden liturgikus rendelkezés erre alapozódik.

Az egyházmegye első püspöke, Miklósy István legfontosabb li-

⁵⁰ SZTRIPSKY, H., „Bibliographiai jegyzetek az ó-hitű magyarság irodalmából”, in (Szabó), *A görög katolikus magyarság* (12. láb.), 421-449. Lásd a 14. lábjegyzetben felsorolt négy publikációnkat, a nyomtatásban megjelentetett liturgikus kiadványokról is. Továbbá kronológiai munkánkat: *Szinopszis a magyar nyelvű bizánci liturgia emlékeiről (1690-1999)*, (Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék 4), Nyíregyháza 1999.

⁵¹ Lásd az 5. lábjegyzetet.

turgikus tevékenysége a naptárreform, a Gergely naptár bevezetése volt 1916-ban, amivel az ünnepeket a polgári naptárhoz igazította. Emellett szövegmodosításokat is végzett.

Dudás Miklós, a második püspök, kisebb liturgikus rendelkezések mellett két nagyszabású tervet is kidolgozott. Egyrészt egy liturgikus instrukcióban részletesen előírta a Szent Liturgia végzésének módját (1954). Másrészt pedig a Szent Liturgia szövegét kívánta revideálni (1968 és 1971). Az ő nevéhez fűződik még az a tény is, hogy magyar anyanyelvünk liturgikus nyelvvé válhatott (1965. november 19.) a II. Vatikáni Zsinaton.

Harmadik püspökünk, Timkó Imre is nagyszabású terveket dédelgetett a liturgia megreformálására vonatkozóan. Munkásságából kiemelkedik a liturgikus gesztusokról és liturgikus mozgásokról szóló rendelkezés (1984).

A jelenleg is szolgálatban lévő, negyedik püspökünk, Keresztes Szilárd egy olyan liturgikus rendelkezést adott ki (1995), amely egyszerre irányítja a figyelmet a hagyományok megőrzésére és az elért eredmények megbecsülésére.

Magyar görög katolikus egyházunk történelme azt igazolja, hogy a mi identitásunk megőrzésében is milyen fontos szerepet játszik a liturgia.⁵² Éppen ezért nagyon óvatosan kell kezelnünk minden reformot, nem tagadva a tényt, hogy szükségünk van a tiszta forrásokhoz való visszatérésre.

⁵² Ehhez lásd: TAFT, R., „Liturgia come espressione di identità ecclesiale”, in Congregazione per le Chiese Orientali, *L'identità delle Chiese Orientali Cattoliche. Atti dell'incontro di studio dei Vescovi e dei Superiori Maggiori delle Chiese Orientali Cattoliche d'Europa Nyíregyháza (Ungheria) 30 giugno – 6 luglio 1997*, Città del Vaticano 1999, 119-136. Valamint saját tanulmányunkat is: „La liturgia come espressione dell'identità”, in *ibid.*, 137-144; illetve magyarul: „A liturgia mint az identitás kifejezője”, in *Athanasiana* 6 (1998) 31-40. Illetve: TAFT, R., „Liturgy as Expression of Church Identity”, in *Folia Athanasiana* 1 (1999) 29-45.